

KIS KELEMEN BENCE: CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS A NEMZETKÖZI JOGBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A FELFEGYVERZETT, PILÓTA NÉLKÜLI REPÜLŐGÉPEK ALKALMAZÁSÁRA (PÉCS: PUBLIKON 2023) 287.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.3.06>

Az elmúlt években több olyan helyi szintű, de nemzetközi konfliktus is ki-robbant, amely a nemzetközi közösség és a média jelentős érdeklődésére tartott számot. Ilyen volt például a 2020-as azeri–örmény háború vagy a jelenleg is tartó orosz–ukrán konfliktus. Mindkét eseményben közös, hogy jelentős szerep hárult a felfegyverzett, pilóta nélküli repülőgépekre, köznapi nyelven a drónokra. Előbbi konfliktus, amely a koronavírus-járvány „csúcsidőszaka” alatt zajlott, ráébresztette a világot arra, hogy új időszámítás veheti kezdetét a hadviselésben. Több különböző elemzés is rámutatott arra, hogy az azeri győzelem jelentős mértékben volt köszönhető a Törökország által gyártott Byraktar TB2 típusú drónoknak.¹ Érdekes adalék, hogy idén szeptemberben Azerbajdzsán ismét támadást intézett a Hegyi-Karabah ellen, és huszonnegy óra alatt megadásra kényszerítette a vitatott hovatartozású terület vezetését, amely bejelentette,

hogy az állami intézmények 2024. január 1. napjától megszűnnek, az örmény lakosság több mint fele pedig elmenekült.² Ahogy ismert, Oroszország 2022. február 24-én indított inváziót Ukrajna ellen. A drónok alkalmazása már a háború korai szakaszában is megjelent, ekkor még főként Oroszország használta ezeket az eszközöket, nem kímélve a polgári infrastruktúrát sem.³ Az elmúlt hónapokban viszont azt láthatjuk, hogy Ukrajna sem tétlen, ugyanis a BBC Verify szerint idén szeptemberre már több mint százkilencven feltételezett dróntámadás történt Oroszországban, és az oroszok által elfoglalt Krim-félszigeten. Sőt, az ukrán drónok képesek elérni egészen Oroszország szívéig, Moszkváig is.⁴ Jelen sorok írásakor pedig a Közel-Kelet eseményire koncentrálna a világ, hiszen Izrael és a Hamász között lángolt fel a pár nap alatt több ezer halálos áldozatot

¹ Robyn DIXON: „Azerbaijan’s drones owned the battlefield in Nagorno-Karabakh – and showed future of warfare” *The Washington Post* 2020. november 11., www.washingtonpost.com/world/europe/nagorno-karabakh-drones-azerbaijan-aremenia/2020/11/11/441bcbd2-193d-11eb-8bda-814ca56e133b_story.html. Eado НЕЧТ: „Drones in the Nagorno-Karabakh War: Analyzing the Data” *Military Strategy Magazine* 2022/1. Joël POSTMA: „Drones over Nagorno-Karabakh: A glimpse at the future of war?” *Atlantisch Perspectief* 2021/2. 15–20.

² Kathryn ARMSTRONG: „Nagorno-Karabakh state will cease to exist in January, says leader” *BBC* 2023. szeptember 28., www.bbc.com/news/world-europe-66945481.

³ Adam SCHRECH – Hanna ARHIROVA: „Russia unleashes biggest attack in Ukraine in months” *AP News* 2022. október 11., apnews.com/article/russia-ukraine-kyiv-government-and-politics-8f625861590b9e0dd336-dabc0880ac8c.

⁴ Jake HORTON – Olga ROBINSON – Daniele PALUMBO: „What do we know about drone attacks in Russia?” *BBC* 2023. szeptember 1., www.bbc.com/news/world-europe-65475333.

generáló konfliktus.⁵ A felek között fennálló feszültség hosszú időre nyúlik vissza, és ebben a feszültségben az elmúlt időszakban nagy szerep jutott az izraeli drónprogramnak. Egy mértékadó izraeli emberi jogi központ statisztikái szerint több száz civil áldozata van az izraeli célzott likvidálási akcióknak, amelyek jelentős részét drónokkal hajtják végre.⁶ A fentiek alapján látható, hogy a célzott likvidálási akciók, illetve a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek alkalmazása a modernkori hadviselés részévé vált.

Ezért is nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy elkészíthettem Kis Kelemen Bence *Célzott likvidálás a nemzetközi jogban – különös tekintettel a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek alkalmazására* című, a Publikon Kiadó által idén kiadott monográfia recenzióját. Az elkészült könyv kapcsán fontosnak tartom leszögezni, hogy a hazai szakirodalomban egyedülálló műről van szó, korábban egyetlen hasonló terjedelmű írás sem készült magyar nyelven a célzott likvidálásokról és a nemzetközi jog kapcsolatáról. A monográfia a szerző hasonló című, 2021-ben nyilvánosan megvédett doktori értekezésének frissített, aktualizált és kiegészített változata. A könyv kedvező fogadtatását mutatja, hogy az annak alapjául szolgáló disszertáció több szakmai elismerésben is részesült, például a II. Magyar Jogi Könyvszalonnán legjobbnak díjazott PhD-disszertációnak járó nagydíjjal, a Magyar Tudományos Akadémia Akadémiai Ifjúsági Díjjal, a Herczegh Géza Emlékéremmel és a Társadalomtudományi Kutatóközpontjának Jogtudományi Intézetének Pro Dissertatione Iuridica Excellentissima Díjjal.

A kötet szerkezeti felépítését tekintve nyolc önálló fejezetből áll, amelyeket a függelék, valamint a forrásjegyzék követ, terjedelme meghaladja a 257 oldalt.

A kötet első, bevezető fejezetében először is a szerző problémafelvetéséről olvashatunk. Egyfelől a célzott likvidálásokról kapcsán fejtet le olyan alapvetéseket, amelyek meghatározzák a monográfia tartalmi kereteit, másfelől a felfegyverzett, pilóta nélküli repülőgépekről kaphatunk egy rövid áttekintést. A szerző felvázolja a köznyelvben csak „drónként” elhíresült légitársaságok fejlődésének történetét egészen Velence 1849. évi ostromától a jelen sorok írásakor is zajló orosz–ukrán konfliktusig. Az első fejezetben kapnak helyet a szerző kutatási kérdései, valamint az arra felállított hipotézisei is, amelyekhez lényegében a könyv struktúrája is igazodik. Ezenkívül szó esik a kutatásmódszertanról, illetve a könyv szerkezeti felépítéséről is. (17–33. o.)

A második fejezet *A célzott likvidálás fogalma* címet viseli. Itt a szerző meghatározza a célzott likvidálás fogalmát, valamint elhatárolási kérdésekkel foglalkozik. Kis Kelemen Bence az elhatárolások esetében Nils Melzer 2008-ban megalkotott definícióját veszi alapul, amely úgy határozta meg a célzott likvidálást, mint halálos erőszak alkalmazása, amely betudható a nemzetközi jog egy alanyá-

⁵ Abbas AL LAWAI – Eoin McSWEENEY – Nadeen EBRAHIM: „Israel is at war with Hamas. Here’s what to know” *CNN* 2023. október 24., *edition.cnn.com/2023/10/16/middleeast/israel-hamas-gaza-war-explained-week-2-mime-int/index.html*.

⁶ A részletes statisztikák az alábbi linken érhetők el, a szerző a művében maga is hivatkozik az említett szervezet statisztikáit: *statistics.btsalem.org/en/all-fatalities/by-date-of-incident?section=overall&tab=overview*.

nak, amely esetben az ölés célzatosan, szándékosan és előre megfontoltan történik, mégpedig oly módon, hogy a célszemély nincs az erőszakot alkalmazó őrizetében.⁷ Ennek a definíciónak a tartalmi elemeit veti össze az asszaszináció vagy merénylet fogalmi elemeivel, majd a törvénytelen emberölés és a halálbüntetés fogalmával, végül pedig az úgynevezett preventív akciókkal. Az egyes definíciók ismertetését követően a szerző részkövetkeztetéseket von le, amelyben összeveti az ismertetett meghatározásokat a célzott likvidálás fogalmi elemeivel. A fejezet végén összehasonlító ábra és táblázat segít eligazodni az egyes definíciók között, nagyban megkönnyítve az elhatárolást. Végezetül a szerző meghatározza azt a célzott likvidálás fogalmát, amelyet a kötet keretei között alkalmazni kíván, amely a Melzer által meghatározott definícióhoz képest további egy tartalmi elemmel, nevezetesen a műveletek határon átnyúló jellegével bővül. (35–54. o.)

A harmadik fejezet a célzott likvidálásokról állami gyakorlatával foglalkozik. A fejezet először a célzott likvidálásokról történetét mutatja be, kezdve annak távoli, ókori római előképétől egészen napjainkig. A szerző kiemeli, hogy az ezredforduló mérföldkövet jelent a célzott likvidálásokról tekintetében, ugyanis innen számíthatjuk a modern célzott likvidálási programok létrejöttét és rámutat, hogy a modern értelemben vett célzott likvidálásokról olyan katonai vagy titkosszolgálati akciók, amelyek átfogó állami politika révén valósulnak meg, a korábbiakkal ellentétben tehát nem egy-

szeri, kivételes jelleget öltenek. (58. o.) Ezt követően a célzott likvidálásokról gyakorlatáról értekezik a szerző. A fejezetben kiemelt figyelmet kap három állam, nevezetesen Izrael, az Egyesült Államok, valamint az Egyesült Királyság gyakorlata. A szerző mindhárom állam esetében ismerteti a jelenlegi gyakorlatuk főbb vonalait, valamint táblázatos formában jól áttekinthető statisztikai adatokat kínál a fent említett államok fegyveres, pilóta nélküli repülőgépek által végrehajtott csapásokról. Felvillantja ezen túlmenően további, kisebb relevanciájú országok gyakorlatát is, továbbá a nemzetközi közösség meglehetősen ambivalens hozzáállásáról is szó esik. (55–71. o.)

A kötet negyedik fejezete, amely egyben az egyik leghosszabb is, a célzott likvidálásokról és a *jus ad bellum* kapcsolatait mutatja be. A fejezet első felében a *jus contra bellum* rendszeréről esik szó nagy alaposággal. A szerző az ENSZ Alapokmány 2. bekezdésének 4. cikke által életre hívott erőszaktilalmi rendszer bemutatását követően részletesen bemutatja az erőszak alkalmazását kivételesen lehetővé tevő jogalapokat: a hozzájárulást, a Biztonsági Tanács határozatait, illetve az önvédelem jogát. A felmerülő problémára, miszerint a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normái közé tartoznak az erőszak tilalmi norma mellett annak kivételei is, a szerző azt a választ adja, hogy szerinte a legszerencsésebb az lenne, ha egy szűkebb feltétlen alkalmazást igénylő normát fogalmaznának meg, amely így kizárólag a nem konszenzuális, univerzális nemzetközi szervezeteken, jelen esetben az ENSZ-en kívüli és nem önvédelemből végrehajtott határon átnyúló erőszakalkalmazásokra vonatkozik. (80–81. o.) A fejezet struktúráját tekintve a szerző

⁷ Nils MELZER: *Targeted Killing in International Law* (Oxford: OUP 2008) 5., <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199533169.002.0007>.

először megvizsgálja az egyes kivételekre vonatkozó nemzetközi jogi szabályozást majd mielőtt rátérne a következőre, rögtön össze is veti a célzott likvidálásokat intézményével. Ez a felépítés véleményem szerint lényegesen megkönnyíti a kötet olvasását és a leírtak értelmezését. A szerző amellet érvel, hogy a célzott likvidálás esetében bármelyik kivétel alkalmazható lehet, azonban ezek közül a gyakorlatban csak két jogalap jelenik meg: a hozzájárulás, illetve az önvédelem joga. (73–115. o.)

Az ötödik fejezetben a célzott likvidálásokról emberi jogi szempontú elemzésre kerül sor. A szerző rögtön a fejezet elején megállapítja, hogy csupán a *jus ad bellum* rendszerének vizsgálata nem elegendő a célzott likvidálási akciók megítélésének jogszerűségéhez, tekintettel kell lenni a célszemély emberi jogaira is. (117. o.) Fontos megállapítás tesz a szerző, amikor az Emberi Jogi Bizottság 36. sz. Értelmező Iránymutatása által létrehozott legalitási teszt ellen érvel, és felhívja a figyelmet arra, hogy alkalmazása kiüresitené a *jus in bello* doktrína lényegét. (120. o.) A célzott likvidálásokról által leginkább érintett emberi jog az élethez való jog, amely több univerzális és regionális nemzetközi egyezményben előkerül. A szerző ehhez mérten ezt az emberi jogot tárgyalja a legnagyobb terjedelemben, majd veti össze a célzott likvidálásokkal. Megállapítja, hogy az egyes támadások legalitását esetről esetre kell vizsgálni, a feltétlen szükségesség, az arányosság és az elővigyázatosság elve mentén. A szerző rögzíti, hogy azok a célzott likvidálási programok, amelyek a fenti mérlegelést figyelmen kívül hagyva, működnek (pl. a célszemély felkerül az ún. *kill list*-re, megölésére pedig ezt követően kerül sor) minden esetben jog-

ellenesnek minősülnek emberi jogi szempontból. (125–126. o.) Ezen túlmenően más emberi jogok is sérülhetnek célzott likvidálásokról által, mint például a kínzás tilalma vagy a tisztességes eljáráshoz való jog. A szerző hosszabb terjedelmet szentel az extraterritorialitás kérdésének, vagyis annak, hogy kötik-e az államokat emberi jogi kötelezettségeik, amikor saját területükön kívül hajtanak végre katonai vagy más akciókat. (117–144. o.)

A könyv hatodik fejezetében a célzott likvidálásokról intézményét a *jus in bello* normarendszerével hasonlítja össze. A szerző ebben a fejezetben kiemelt figyelmet szentel a fegyveres konfliktusok minősítésének, a humanitárius nemzetközi jog alapelveinek, illetve a támadhatóság kérdésének is. A fejezet a már korábban megszokott struktúrát alkalmazza, nevezetesen először az egyes kérdésekre vonatkozó általános szabályokat ismerteti, majd összekapcsolja azokat a célzott likvidálásokkal. A szerző az állami gyakorlat elemzésén keresztül rámutat arra, hogy a célzott likvidálásokról került már sor nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összetűzések során egyaránt, mégsem beszélhetünk globális terrorizmus elleni háborúról, amelynek keretei között az államok szabadon hajthatnának végre ilyen akciókat. (160. o.) Megállapítja, hogy a célzott likvidálásokról jogszerűségéhez elengedhetetlen a humanitárius nemzetközi jog alapelveinek betartása, amely kiegészül azzal, hogy a hadviselő feleknek nincs teljes szabadságuk a hadviselés módjának megválasztásában, nem alkalmazhatnak például hitszegést az akció során. (147–184. o.)

A monográfia hetedik, egyben leg-hosszabb fejezetének témája a célzott likvidálásokról bírói felülvizsgálatának

lehetősége. Kiindulási pontként a szerző azt állítja, hogy a célzott likvidálások kapcsán felelősségi vákuummal állunk szemben, ugyanis az ilyen jellegű akciók modern történelmében még nem került sor valódi felelősségre vonásra. (186. o.) A fejezetben a szerző elsőként a nemzetközi bírói fórumokat veti górcső alá. Bemutatja a Nemzetközi Bíróság, a Nemzetközi Büntetőbíróság, az Emberi Jogok Európai Bíróság, illetve az Emberi Jogok Amerikaközi Bíróság joghatóságának megállapításával kapcsolatos kihívásokat. A szerző kiemeli, hogy ugyan elméleti akadály a nincsen annak, hogy ezek a fórumok célzott likvidálási ügyekkel foglalkozzanak, azonban a gyakorlati megvalósulásuk kétséges, mivel az állam politikai akaratának hiánya hátráltathatja annak megindítását. (203. o.) Ez alól egy kivétel merülhet fel, a Carter kontra Oroszország ügy az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogából. A fejezet második része a célzott likvidálások nemzeti bíróságok általi felülvizsgálatának lehetőségéről szól. A nemzeti bíróságok által végzett felülvizsgálatok két nagy csoportját különbözteti meg a szerző: közvetett és közvetlen bírósági felülvizsgálatokat. Az előbbi csoportba azok a vizsgálatok tartoznak, amelyek abban az államban folynak, amely maga is hajt végre célzott likvidálásokat, és az ügy a likvidálás legalitásával foglalkozik, ha pedig ezen feltételek valamelyike nem teljesül, közvetlenül vizsgálatról beszélhetünk. (205. o.) A szerző a közvetlen felülvizsgálatok kapcsán részletesen megvizsgálja az amerikai bíróságok előtt zajló ügyeket, és kitér az izraeli bírósági gyakorlatra is. A közvetett felülvizsgálat esetében főként az Egyesült Királyság és Németország gyakorlata kerül előtérbe. (185–230. o.)

A mű utolsó, nyolcadik fejezetében összefoglalóan tartalmazza az addigi következtetéseket, és megállapítja, hogy a monográfia első fejezetében felvetett hipotézisek megállapítást nyertek. (231–237. o.)

Az utolsó fejezetet követően a könyv függelékét is tartalmaz, amely Kászem Szolejmáni iráni tábornok célzott likvidálásának nemzetközi jogi elemzését tartalmazza. Az eset azért is különösen jelentős, mert – ahogy a szerző is hangsúlyozza – a második világháború óta nem volt példa arra, hogy egy állam, nevezetesen az Egyesült Államok célzottan likvidálta volna egy másik állam katonai vezetőjét. (239. o.) Az elemzés, amely egy korábbi társszerzőségben megjelent cikkre is épít⁸ egy rövid történeti áttekintést ad arra vonatkozólag, hogy milyen események vezettek el Szolejmáni tábornok likvidálásig. Ezt követően az eset *jus ad bellum* központú elemzése következik, különös tekintettel a megelőző önvédelem és az összeadódás elmélet kérdésére, de kiemelt figyelmet fordít az elemzés a bagdadi nagykövetség elleni támadásra, illetve a betudhatósági kérdésekre is. A függelék második felében pedig az akció humanitárius nemzetközi jogi, illetve emberi jogi központú elemzésére is sor kerül, hangsúlyozva, hogy a konkrét helyzetben a hadijog mint *lex specialis* alkalmazá-

⁸ A publikáció magyar nyelven: KIS KELEMEN Bence – KISS Mátyás: „Kászem Szolejmáni célzott likvidálása: Esettanulmány a *jus ad bellum* lencsén keresztül” *Állam és Jogtudomány* 2021/4. 26–49., <https://doi.org/10.51783/ajt.2021.4.02>. Angol nyelven: Bence Kis KELEMEN – Mátyás KISS: „The targeted killing of Qasem Soleimani: A case study through the lens of *jus ad bellum*” *Hungarian Journal of Legal Studies* 2022/3. 177–205., <https://doi.org/10.1556/2052.2022.00405>.

sa indokolt. A szerző végezetül levonja a konklúziót, miszerint a támadás megsértette az erőszak tilalmát, ugyanakkor a humanitárius nemzetközi jog normáit tiszteletben tartotta a művelet. (239–255. o.)

A következőkben pár gondolatban bemutatom a kötet legfőbb erényeit. A monográfia egyik legnagyobb erőssége véleményem szerint a nyelvezete. Azt gondolom, hogy nemcsak a jogtudomány képviselői, hanem joghallgatók vagy épp a szakmán kívüliek számára is könnyen fogyasztható, érthető. Az olvashatóságot nemcsak a szerző olvasmányos stílusa teszi lehetővé, hanem a kötet kialakítása is, annak formája nem akadályozza a könyv élvezetét, sőt kifejezetten elősegíti azt. Magam is egyetértek azzal a nyilvános védés során elhangzott megjegyzéssel, miszerint a kötet bátran ajánlható nemcsak diákoknak, de akár biztonság- és védelempolitika vagy külügyi szakterületen dolgozó szakembereknek is.⁹

A leírtak megértését számos ábra, táblázat és grafika is segíti. Az olvasás során különösen hasznosnak találtam a célzott likvidálás fogalmáról szóló fejezetben a fogalmi elhatárolást segítő ábrát és táblázatot. (50–51. o.) A kötet *jus ad bellum*ról, emberi jogokról, illetve a humanitárius nemzetközi jogról szóló fejezeteinek legvégén egyszerű és frapáns folyamatábrák segítenek annak eldöntésében, hogy egy művelet jogszerű volt-e az adott nemzetközi jogi rezsimen belül.

A könyv struktúrája is nagyban elősegíti az olvashatóságot. A fő fejezete-

ken belül a szerző először leírja az egyes jogintézményekre vonatkozó szabályokat, majd ezeket veti össze a célzott likvidálások intézményével. Ezenkívül az egyes fejezetek elején a szerző felveti azokat a kérdéseket, amelyekre az adott fejezetben az olvasó választ fog kapni. Kiemelném továbbá, hogy az egyes fejezetekben belüli részösszefoglalások, részkövetkeztetések is nagyon sokat segítenek abban, hogy a könyv forgatása közben megragadjon a lényeg az olvasóban.

A kötet vitathatatlan érdemei közé tartozik az alaposág és tudományos igényesség. A könyvben valóban teljes képet kaphatunk a célzott likvidálások jogszerűségéről, hiszen három különböző aspektust jár körül a szerző, nevezetesen a *jus ad bellum* és a *jus in bello* rendszereire vonatkozó szabályok bemutatása mellett emberi jogi központú vizsgálat is történik. Kis Kelemen Bence nagy alaposággal kutatta fel a hazai és nemzetközi szakirodalmat. A források között nemcsak monográfiák, tanulmányok és tanulmánykötetek szerepelnek, hanem szakmai blogbejegyzések és publicisztikák is. A forrásjegyzék részét képezi tekintélyes mennyiségű bírói döntés, legyen az nemzetközi vagy nemzeti bíróság által meghozott, nemzetközi szerződések, illetve nemzetközi szervezetek által alkotott jogi normák. Kiemelendő, hogy az elkészült mű 1357, szintén nagy precizitással kidolgozott lábjegyzetet tartalmaz. Előnyére válik a monográfiának, hogy ahol csak lehetséges, a szerző igyekszik bemutatni az egyes kérdésekre vonatkozó eltérő szakirodalmi álláspontokat is, illetve a saját véleményét is mindig megfogalmazza az adott kérdéstről. A könyv aktualitását és frissességét mi sem mutatja jobban,

⁹ CSAPÓ Zsuzsanna: „Bírálat Dr. Kis Kelemen Bence nyilvános vitára benyújtott PhD értekezéséről” (Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Doktori Iskola, Pécs, 2021. december 10.) 3.

minthogy olyan aktualitásokról, közel-múltbeli eseményekről is szó esik, mint az azeri–örmény konfliktus, illetve az orosz–ukrán háború. A szerző még egy egészen kurrens, 2022 augusztusában történt célzott likvidálásra is kitér, amikor is egy autóba szerelt bomba végzett a megszállt területeken egy orosz kollaboráns tisztviselővel. (19–20. o.)

A kötetet csupán csekély kritikával tudnám illetni. Véleményem szerint a célzott likvidálások *jus ad bellum* elemzéséről szóló fejezetben az erőszak tilalmának általános szabályrendszeréről, illetve az önvédelem jogáról meglehetősen hosszan értekezik a szerző. A nyilvános védés során elhangzott kritika¹⁰ véleményem szerint már nem releváns, hiszen a kötet már a tágabb nyilvános-

ságnak szól, és nincsenek olyan terjedelmi keretek, mint egy doktori disszertáció esetében. Ugyanakkor azt gondolom, hogy a *jus ad bellum* kérdéseit vizsgáló fejezetet követő két fejezet, különösen az emberi jogok rendszeréről szóló fejezetben lett volna még bővítési potenciál, különösen az ENSZ emberi jogi rendszerének, valamint az egyes regionális emberi jogok rendszeres sajátosságainak áttekintése növelhette volna az emberi jogi fejezet mélységét.

Összegezve, a monográfia nagy eredmény nemcsak a szerző, de az egész hazai nemzetközi jogi szakirodalom számára. Bátran ajánlom mind a szakma, mind pedig a lelkes érdeklődők számára.

*Kiss Mátyás**

¹⁰ CSAPÓ (9. lj.) 4. A bíráló úgy véli, hogy a disszertáció során nem szükséges alapvetésekről részletesen értekezni, mint amely kérdéseket már más disszertációk részletesen körül jártak. Ugyanakkor a bíráló elismeri, hogy a majdani monográfia elkészítésre során már nem maradhatnak ki az alapvető információk sem.

* PhD-hallgató, PTE ÁJK, 7622 Pécs, 48-as tér
1. E-mail: kiss.matyas@ajk.pte.hu.